



עלון שבועי נחלת שדה

חידושי תורה בדרך הדרוש
והאגדה על פרשת השבוע

מאת מחבר סדרת הספרים "נחלת שדה" על התורה והמועדים

אסא הסנה תש"פ סנה 6' אליון 373

לתגובות/הערות/דרשות והרצאות ניתן לפנות לטלפון – 050-4145482,

ניתן לקבל את העלון במייל etayba1@gmail.com

הנושא: אליהו הנביא בראש השנה

בדבש. ע"כ. כי התפוח מרמז על נשמות ישראל ששורשם הוא ממקום הנקרא "חקל תפוחין קדישין", כמו שנאמר "ורח אפך כתפוחים". באים ואומרים בהטבלת התפוח בדבש, שכל נשמה של יהודי, יהיה מי שיהיה, הוא מתוק כמו דבש.

כפי המסופר על הרה"ק התפארת שלמה מרדומסק ז"ב כשראש השנה אחד היה חסר דבש על שולחנו, ולקח התפוח והטבילו על ראשו של יהודי ואמר: "כל יהודי הוא מתוק כמו דבש". ואמר: "יהי רצון שתהא לנו שנה טובה ומתוקה כדבש".

וכדרך שביאר הרמב"ם (פ"ב מהלכות גירושין ה"ב) את ענין כפיה בגט: אבל מי שתקפו יצרו הרע לבטל מצוה או לעשות עבירה והוכה עד שעשה דבר שחייב לעשותו או עד שנתרחק מדבר שאסור לעשותו אין זה אנוס ממנו אלא הוא אנוס עצמו בדעתו הרעה לפיכך זה שאינו רוצה לגרש מאחר שהוא רוצה להיות מישראל רוצה הוא לעשות כל המצוות ולהתרחק מן העבירות ויצרו הוא שתקפו וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר רוצה אני כבר גרש לרצונו. עכ"ל.

מבואר בדברי הרמב"ם – שכל יהודי, רצונו הפנימי הוא לעשות את רצון ה' – ועל ידי הכפיה החיצונית מתגלה הרצון הפנימי האמיתי.

וזה גם ענין השופר – שבתקיעה אנו מוציאים החוצה את החלק הפנימי שבתוכנו שכולו טהור וקדוש ולא נפגם בחטאים ועוונות.

וזהו ביאור דברי המדרש (ויק"ר כט, ד) על הפסוק "אשרי העם יודעי תרועה", וכי אין אומות העולם יודעים להריע? כמה קרנות יש להן, כמה בוקינס יש להם, כמה סלפירגסי יש להם ואמרת "אשרי העם יודעי תרועה"? אלא שהן מכירין לפתות את בוראן בתרועה, והוא עומד מכסא הדין לכסא רחמים ומתמלא עליהם רחמים והופך להם מידת הדין למדת רחמים אימתי בחדש השביעי. ע"כ.

והיינו, ההבדל בין תקיעת שופר של יהודי לתקיעתו של הגוי, כי התקיעה היא הוצאת החלק הפנימי החוצה, ורק אצל עם ישראל אשר החלק הפנימי שבהם טהור וקדוש, מועילה התקיעה לרצות את בוראם ולהעבירו מכסא דין לכסא רחמים.

בזה נבאר את דברי הגמרא בראש השנה (כו.) בענין טעם הפסול של שופר של פרה: אמר עולא היינו טעמא דרבנן כדרב חסדא – דאמר רב חסדא – מפני מה אין כהן גדול נכנס בבגדי זהב לפני ולפנים, לעבוד עבודה, לפי שאין קטיגור נעשה סניגור.

עולא מבאר שהטעם לכך שאין תוקעים בשופר של פרה – הוא מאותו טעם שאין כהן גדול נכנס בבגדי זהב לפני ולפנים – כדי שלא להזכיר את חטא העגל.

וקשה לפי זה – מדוע אם כן מחוץ לקודש הקדשים עבד הכהן גדול ביום הכיפורים בבגדי זהב, והרי גם בחוץ שייך הטעם של אין קטיגור נעשה סניגור?

אלא על הפסוק "ושכנתי בתוכם" הנאמר על המשכן, דרוש חז"ל – בתוכו של כל אחד ואחד – ופירוש הדבר שהשראת השכינה

הגאון רבי שלום שכנא זאהן זצ"ל תלמידו של הח"ח שנפטר בז' טבת תשע"ג בגיל 101. רבי שכנא זאהן נסע בשנת תשל"ה, יומיים לפני ראש השנה, לארצות הברית כדי לשהות שם בראש השנה. הוא נסע בטיסה לא ישירה, והיה צריך להחליף מטוס באתונה, אלא שנרדם ונשאר במטוס שהמשיך בדרכו לתאילנד... בערב ראש השנה הגיע רבי שכנא לתאילנד, ומיד החל להתעניין האם יש במקום איזה מניין יהודי לתפילות ראש השנה. התברר לו שמתארגן מנין לאנשי השגרירות הישראלית ולאנשי עסקים יהודיים, אבל המניין הוא בתערובת גברים ונשים, בלי מחיצה מארגני המניין, שראו שהזדמן להם יהודי מכובד ותלמיד חכם, וזקן, שמחו מאד שיהיה להם בעל תפילה, בעל קורא ובעל תוקע, אך הוא כתנאי לכך דרש מהם שיפרידו כראוי בין הגברים לנשים. הם הסכימו לזה, והוא התפלל לפנייהם את כל התפילות, קרא בתורה ותקע בשופר. קודם התקיעות דרש רבי שכנא דרשת התעוררות ובעיקר על חינוך הבנים, וציין את מציאות ההתבוללות במדינות הללו, ושהתריס בפני זה הוא החינוך היהודי. מי שרוצה שיהיה לו צאצאים יהודים, צריך להבטיח לעצמו חינוך תורני לילדיו.

עברה שנה ולישיבת "אור שמח" הגיע בחור מתאילנד. כאשר שאלוהו רבני הישיבה על הרקע להגעתו, אמר להם שהוריו השתתפו בשנה שעברה בתפילות ראש השנה עם איש צדיק בשם רבי שכנא זאהן. הם הושפעו מדרשתו והחליטו לשולחו ללמוד תורה בישיבה בירושלים! הרי לנו כמה גלגולים מסובב הקדוש ברוך הוא כדי להשיב נפש יהודי לצור מחצבתה!

רבינו יוסף חיים זי"ע מביא בספרו נפלאים מעשיך (מעשה קכ"ה) מעשה ביהודי עשיר שהיה מקורב למלכות. הוא התרחק מאד מן היהדות והגיע, רחמנא ליצלן, לידי כך שחילל שבת בפרהסיה ואכל נבלות וטרופות. הוא נהג לשבת במסיבות של מלכים ורוזנים ושקץ נפשו בכל תועבותיהם. אף מראהו החיצוני היה כגוי גמור לכל דבר.

והנה פעם אחת, בעת שרכב על מרכבתו, עבר שם גוי אחד, וקרא לעברו: "יהודי!" הוא היה המום. מה לו וליהדות? ואז, קפץ מעל מרכבתו, הוציא מכיסו אלף זהובים ושלשל אותם לידיו של הגוי.

עתה הגיע תורו של הגוי להיות המום... והיהודי הסביר לו: "אני סברתי כי כבר נמחק מעלי שם 'יהודי'. הייתי כבר מיואש מן האפשרות להשיב לעצמי את התואר הנעלה הזה. והנה אתה קורא לעברי 'יהודי' – הווי אומר ששם זה לא נמחק מעלי! עוררת בי את הכוחות להתחזק ביהדותי, ועל כך תודתי נתונה לך".

הוא אשר אמר הנביא (הושע ה, י): "גם פי יתנו בגוים עתה אֶקְבְּצֵם", ומפרש על כך רש"י שאף על פי שישראל "התנו אהבים בעכ"ה" – גילו כלפיהם אהבה ונתנו להם אתנו, הקב"ה מבטיח: "עתה אקבצם", וגאולתם בא תבוא בקרוב.

ונראה לומר כי זהו הענין להטביל תפוח בדבש בראש השנה, כפי שיופסק ברמ"א (סימן תקפ"ג סעיף א'): ויש נוהגין לאכול תפוח מחוק

במשכן ובמקדש מקבילה להשראת השכינה בתוך נפשות ישראל. ומשום כך כשחטאו ישראל ונסתלקה השכינה מליבותיהם – חרבה קדושת המקדש ועל כן לעת החורבן יצאה בת קול ואמרה לטיטוס קמח טחון – טחנת, בית שרוף – שרפת.

וכיון שבישראל ישנה בחינה של ישראל אף על פי שחטא ישראל הוא, נקודה של קדושה שאינה בטלה לעולם, על כן גם במקדש היו שתי בחינות של השראת שכינה – האחת שהתבטלה בעת החורבן – והשנייה שהיתה בבית קודש הקדשים, שאינה בטלה לעולם ולא שולט בה השטן והרע, כי זו קדושה המקבילה לבחינת "ישראל אע"פ שחטא ישראל הוא".

וזה הענין של אין קטיגור נעשה סניגור – הכוונה היא שהואיל ומדרגת קודש הקדשים מופקעת מן החטא, על כן אין מכניסים לשם שום קטיגור.

מהלך הסניגוריא שנעשה על ידי כניסת הכהן הגדול לבית קדשי הקדשים הוא – על ידי הגילוי שבפנימיותם לא חטאו ישראל כלל, מפני שמדרגת קדושת קודש הקדשים מקבילה לאותה מדרגה פנימית של כלל ישראל שלא נפגמה בחטא העגל. ולכן לא נכנסים לשם בבגדי זהב המזכירים את הקטרוג – ומאחר שבבחינה זו אין שום קטרוג, על כן אין מקום לקטיגור – אצל סניגור שמבטל את הקטיגור מעיקרו.

אבל הקדושה שמחוץ לקודש הקדשים מקבילה למדרגת החיצונית של כלל ישראל – וכיון שבמדרגה שבו יש לכלל ישראל שייכות לחטא אזי אדרבא יבוא הדבר שחטאו בו הבגדי זהב – וירצה עליהם.

ובהמשך הגמרא שם במסכת ראש השנה, שואלת הגמרא – והרי מחוץ לקודש הקדשים לובש הכהן בגדי זהב ואין שם את הכלל של אין קטיגור נעשה סניגור, מדוע אם כן בשופר של פרה משתמשים בכלל הזה – למרות שהוא בחוץ? – ועונה על כך הגמ' – שופר כיון דלזכרון הוא – כלפנים דמי.

כלומר גם השופר הוא כלי ביטוי לאותה נקודה פנימית שבנפש ישראל – שבה אין חטא ולכן אין בה קטרוג.

מובא בספרים הקדושים (הרמ"ע מפאנו עשרה מאמרות מאמר חיקור הדין חלק א' פרק כ"ו. מגלה עמוקות פרשת ואתחנן אופן פ"ו, ש"ד על התורה פרשת בראשית ד"ה ויהי האדם, עמודיה שבעה עמוד השלישי, עפר יעקב סימן י"ד) ומקור הדברים הוא בזוה"ק (פרשת פקודי דף רמ:). שעל אף שלנגד עינינו בית המקדש נחרב ונשרף, אולם באמת כלל לא פגעה בו יד זדים, אלא טבעו בארץ שעריה הוא עדיין נשאר בשלמותו ובבניינו מתחת לפני הארץ, והחטא גרם רק שלעניינים נראה כביכול שנשרף ונחרב. ולעיתים לבוא יגלה ה' עינינו ונבין למפרע שמעולם לא נשרף ולא נחרב בית מקדשינו.

עוד מצינו במדרש שוחר טוב (פרק ס"ג): מיום שחרב בית המקדש, אליהו מקריב שני תמידין בכל יום לכפר על ישראל, וכותב בעורותיהן מעשה כל יום ויום. יעו"ש. וכתב על זה הגר"ח פאלאג'י בספרו נפש כל חי (מערכת א' אות ל') בשם הרמ"ע מפאנו בספרו עשרה מאמרות (מאמר א' כל חי, ח"ג סימן כ"ג), דאפשר שנגנזו לו קופות מתרומת הלשכה כדי שיהיו באים התמידין משל כל הציבור, וגם אינו רחוק שאבות העולם עומדים עליו למעמד, כי היכי דהיו מעמדות בבית המקדש, והימן ואסף וידותון משוררים וכו'. עכ"ל.

ובספה"ק ייטב לב (פרשת אמור) מביא על הפסוק (כ"ד, ב') "צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן וגו'", ענין זה שביית המקדש של מעלה קיים ומיכאל המלאך עומד ומקריב קרבנות ונפשות הצדיקים, ואליהו הנביא מקריב בו תמידין כסדרן בכל יום. ומביא שם בזה"ל: ומקובלני ממוזלה"ה בעל המחבר ספר ישמח משה ותשובת השיב משה, כי פעם אחת אחר שסיים תפילת שמונה עשרה עלה בליבו להתפלל לראות הדבר הנ"ל האמור בעשרה מאמרות (מאמר א' כל חי ח"ג סימן כ"ג), ועם לבבו אמר אולי קיימא לי שעתא ואזכה לראותו, ותיכף התפלל על זה, ומילא ה' את שאלתו, וראה עין בעין את אליהו מלובש בבגדי כהונה עומד ומקריב התמיד כסדרו, ודבריו הללו נודעו לרבים. עכ"ל.

ובספר תהילה למשה הוסיף בזה, ששמע מפי הייטב לב שלאחר שסיפר לו זקיניו בעל הישמח משה את העובדא הנזכרת, שאלו אם היה אליהו הנביא מלובש בשעת ההקרבה בשמונה בגדים ככהן גדול או בארבע ככהן הדיוט, והשיב לי שרק עם ארבע בגדים. עכ"ל.

וצריך ביאור מדוע נבחר אליהו הנביא להקריב הקרבנות בזמן הזה בבית המקדש של מטה.

בספר אהל אלימלך (אות ר"ג) מביא, שהרה"ק הרבי ר' אלימלך מליז'ענסק ז"ע עמד על השאלה של החיד"א והקשה, כיצד אליהו

מלאך הברית מגיע לכל ברית וברית, הרי מובא במסכת ברכות (ד') שאלהיו בארבע טיסות שט בעולם, והרי ברגע שמלין במקום אחד הרי יכול להיות שבאותו זמן יש מילה במקום אחר בעולם.

אלא הענין שאלהיו הנביא על ידי ההחזיר את כל ישראל בתשובה ואמרו (מלכים א' י"ח, ל"ט): ה' הוא האלהים, עי"ז זכה לנשמה כללית של כל ישראל, ובעת הכנסת הילדים בבריתו של אברהם אבינו, מתנוצץ ומתגלה בילד חלק אחד מנשמת אליהו וכל אחד נוטל לפי חלקו ושרשו. עכ"ד.

נמצא, כי מקומו של אליהו הוא בליבו של כל יהודי ויהודי והוא מגלה את הפנימיות הטהורה של כל יהודי שלעולם אינה נפגמת.

לכן נבחר אליהו הנביא להיות כהן בבית המקדש של מטה, כי כל קומו של בית המקדש הוא מחמת הפנימיות הטהורה של עם ישראל שלא נפגמה, וגילוי זה מתגלה על ידי אליהו הנביא שמקומו בתוך ליבו וליבו של כל יהודי.

בזה נבוא ונבאר את ההלכה בשולחן ערוך (סימן תקפ"ד סעיף ד'): מלין בין קריאת התורה לתקיעת שופר. ולכאורה מה השייכות בין ברית מילה לתקיעת שופר?

אלא כפי שנתבאר השופר הוא כלי ביטוי לגלות את הפנימיות הטהורה של כלל ישראל, אף בברית מילה מתגלה הפנימיות הטהורה של כלל ישראל, שאף הרחוקים ביותר מקיימים מצות ברית מילה, ולכן אליהו הנביא מתגלה בברית המילה (פרקי דרבי אליעזר פרק כ"ט), כי אליהו הנביא מגלה את הפנימיות הטהורה של כלל ישראל. לכן מן הראוי להסמיך ברית המילה לתקיעת שופר כי ענינם אחד.

עוד נבאר בזה מדוע נקרא אליהו הנביא בשם "אליהו התשבי" מלבד שזהו על שם מקומו, יש לומר כי הוא מלשון תשובה, שאלהיו הנביא מעורר את הנקודה הפנימית של כל יהודי, שתאיר בו ותביאו לידי חזרה בתשובה.

והנה מצינו בכמה מקומות בש"ס, שבעיה שלא הוכרעה ולא נפשטה, מסיימת הגמרא במילה "תיקו", וכפי שמגדיר זאת השל"ה הקדוש (כללי הלשונות אות ת', ד"ה תני) וז"ל: בכל דוכתא בתלמוד שהתשובה אינה נודעת לפשוט ממנה האיבעיא, אותר תיקו. עכ"ל.

רבי חיים בצלאל אחיו של המהר"ל מפראג בספרו "אגרת הטיוול", מפרש את המילה "תיקו", תשבי יתרץ קושיות ואיבעיות. ומצא רמז לכך בפסוק "הואיל משה באר את התורה הזאת" (דברים א', ה') הואיל אותיות אליהו, אמר משה: מי שיש בשמו אותיות "הואיל" דהיינו אליהו, הוא יבאר לכם את ספיקות התורה. וכ"כ החיד"א בספרו פתח עיניים (על מסכת עדויות פ"ח מ"ז), ודוחה את סוברים שאין תיקו נוטריקון של תשבי יתרץ קושיות ואיבעיות. ומביא לכך מקור קדמון הוא ספר הקנה. ואף הוסיף להביא רמז ושורש מן התורה לענייניו שאלהיו פותר קושיות והאיבעיות: דכתיב "הואיל משה באר את התורה", ותיבת הואיל הוא רמז לרבו של משה שנקרא י-הואיל המלאך. וגם הואיל הוא אותיות אליהו שעתיד לפרש את התורה בשבעים פנים. עכ"ל. (ועוד עי' לחיד"א בספרו יעיר אוזן מערכת ת' אות ל', שהביא מקור קדמון נוסף לכך, והוא בפרקי הקדמת הרמב"ם לפירוש המשנה שלא נדפסו. וכן פירושו התוס' יו"ט בפירושו לעדיות שם, והפמ"ג באגרתו הנמצאת בראש ספרו פרי מגדים על שרע אר"ח).

ולכאורה מדוע בחרו לשון "תיקו" שהוא ראשי תיבות תשבי יתרץ וכו', מדוע לא איקו למשל, מלשון אליהו יתרץ קושיות ואיבעיות.

אולם כל הקושיות והספיקות שבאים לאדם בלימודו הרי הם משום חטאיו שיצרו קליפות הסותמים את מוחו והבנתו (תיקוני הזוהר בהקדמה דף יא, ויעו' באור החיים הקדוש פרשת ראה י"ב, כ"ח ד"ה עוד, וכן בספה"ק בני יששכר חודש תשרי, מאמר ד', אות כ"ט. וכ"כ השל"ה הקדוש חלק תורה שבכתב פרשת יתרו, ד"ה תוכחת מוסר. והוסיף, שאם קשה לאדם ההבנה בלימוד, יתחרט על מעשיו ויתוודה וישוב אל ה', ולכן מתקשה ומסתפק. אבל "תשבי" לשון תשובה, כאשר יעשה תשובה יסורו כל הקושיות והאיבעיות.

עוד יבואר בזה, כתב רבינו יוסף חיים ז"ע בספרו תורה לשמה (סימן תקכ"ג) מנהג ישראל קודש כאשר מזכרים את "אליהו הנביא", להוסיף לו את המילים: "זכור לטוב". כי "אליהו הנביא זכור לטוב" עולה בגימטריא ארבע מאות. יעו"ש.

וכתב בספר חסד לאברהם (מעין ב', נהר י"ז) וז"ל: וסוד הענין הוא, כי היותר רשע שבישראל אף על פי שירבה לפשוע ולהריע אי אפשר לכנוס בהיכל הני' של טומאה עד שירשיע ויפשע ד' מאות ימים רצופים זו אחר זו. עכ"ל.

אולם אליהו הנביא המגלה פנימיותו הטהורה של כל יהודי, אזי אף יהודי שחטא ופשע במשך ארבע מאות יום רצוף ונכנס לשער החמישים של טומאה, אולם כל חטאיו ופשעיו בחלק החיצוני שבו

ולא בחלק הפנימי לכן אליהו הנביא יוציא משער החמישים ויביאו לידי תשובה.

כמו כן נבאר בדרך זו את דברי הגמרא בבא מציעא (פה): אליהו הוה שכיח במתיבתא דרבי, יומא חד ריש ירחא הוה, נגה ליה ולא אתא. אמר ליה: מאי טעמא נגה ליה למר? אמר ליה: אדאוקימנא לאברהם ומשינא ידה ומצלי ומגנינא ליה וכן ליצחק וכן ליעקב וכו'. ע"כ.

ומתבאר כי אליהו הנביא בכל ראש חודש מעורר את האבות הקדושים משנתם, נוטל את ידיהם ומכין אותם להתפלל על כלל ישראל. וצריך ביאור מדוע דוקא בראש חודש.

אלא שבראש חודש הלבנה הרומזת על כלל ישראל היא בכיסויה, כלפי חוץ נראה כי איננה, אולם באמת נמצאת היא, אלא שבמצב מול השמש וכדור הארץ לא ניתן לראותה. כך גם כלל ישראל, כלפי חוץ נראה חושך ואפילה – בעלי עבירות. אולם האמת שפנימיותם טהורים הם, וגלוי זה מתגלה על ידי אליהו הנביא, לכן בראש חודש מעורר את האבות הקדושים שיעוררו רחמים על ישראל שבפנימיותם טהורים הם.

וזהו סוד ראש השנה – "בכסה ליום חגנו" – שכל חטאיהם של כלל ישראל הוא רק בחיצוניות ולא בפנימיות.

עוד יבואר בזה מה שהביא בספר מדרש תלפיות (ענף אליהו הנביא), שהאומר "אליהו הנביא זכור לטוב" בעת צרה, אליהו הנביא מגודל אהבת ישראל שלו לוקח את צרותיו של אותו אדם על שכמו ומסלקן מעליו.

ולפי דרכינו יש לבאר, שכאשר יהודי בצער הוא מחמת עוונותיו שאין יסורים בלא עוון (ברכות ה), אולם כאשר מזכיר את שמו של אליהו הנביא זכור לטוב, בא אליהו הנביא ומגלה כי בפנימיותו של היהודי אין בו עוון, ולא מגיע לו יסורים, ולכן לוקח את יסוריו על גבו ומסלק מהיהודי את כל צרותיו.

המשנה בתחילת פרק שלישי במסכת חולין מונה שמונה עשרה טריפות, ומסכמת לבסוף בכלל: "כל שאין כמוה חיה – טרפה". אם כתוצאה מהטריפה, הבהמה, או החיה או העוף אינן חיים – אז היא מוגדרת כטריפה.

בדף מב. מביאה הגמרא ברייתא מבית מדרשו של רבי ישמעאל: דתנא דבי ר' ישמעאל (ויקרא י"א, מ"ז): "לְהַבְדִּיל בֵּין הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהוֹר, וּבֵין הַחַיָּה הַנְּאֻכֶלֶת וּבֵין הַחַיָּה אֲשֶׁר לֹא תֵאָכֵל" - אלו שמונה עשרה טרפות שנאמרו למשה מסיני.

מייחסים לפסוק הנ"ל אשר מסכם את פרק י"א בספר ויקרא, הדין על בעלי חיים המותרים באכילה, כי ישנן שמונה עשרה טריפות, אשר נלמדו בהלכה למשה מסיני. על ברייתא זו, שואלת הגמרא, כיצד ייתכן לתחום את הטריפות? במספר שמונה עשרה, והרי יש לנו עוד טריפות אשר לא נימנו במשנה שלנו, וזו לשון הגמרא בשורה האחרונה בעמוד: "ותו ליכא? והא איכא: בסגר, ושב שמעתתא".

הרי יש לנו עוד אחת עשרה טריפות נוספות, ארבע שהם בראשי תיבות של המילה בסג"ר, ועוד שבע טריפות שלמדו חכמים משמועות (המכונות בגמרא "שב שמעתא"). הגמרא מפרטת את כל אחת עשרה הטריפות, אנו נתמקד בטריפה האחרונה מתוך ראשי תיבות של בסג"ר: והא איכא חרותא?

האות ר' בראשי תיבות מתוך האות השניה של פסול "חרותא". רש"י על המקום מצטט את המשנה בדף נד. שם נכתב כי "חרותא בידי שמים" היא אחת "המכות הכשרות בבהמה".

הגמרא על המשנה בדף נה: מביאה ברייתא המחלקת בין שני סוגים של פסול "חרותא": תנו רבנן: איזוהי חרותא? כל שצמקה ריאה שלה, בידי שמים – כשרה, בידי אדם – טרפה.

לפי הסבר זה בברייתא, "חרותא" היא ריאה יבשה (בלשון הגמרא "צמקה") בעקבות אירוע טראומטי שעברה הבהמה אשר יצר גרם לפחד ובעתה גדולה. וכאן יש הבדל דיני בין מקורות הפחד. אם "בידי שמים", כמו רעמים וברקים, הרי שאין הבהמה נפסלת על ידי כך. אך אם מקור הפחד היה בצעקות חזקות מאוד של בני אדם, הרי הבהמה נטרפת ונפסלת. רש"י בדף מ"ב מסביר את ההבדל ואומר: היא בידי שמים - והדרא בריא, אבל בידי אדם - תו לא הדרא בריא.

אם הפחד הגדול אשר גרם להשפעות פיזיות על הבהמה כגון צימוק הריאה, נבע "מכוח עליון", הרי שהשפעתו כנראה מוגבלת ובסופו של דבר הריאה תשוב לקדמותה, ותחזור להיות בריאה. אך אם מקור הפחד הגדול נבע מצעקות בני אדם, הרי שההשפעה כל

כך גדולה, שהריאה כבר לא תשוב לאיתנה, ולכן אנו פוסלים את הבהמה.

איזהו "בידי אדם"? מפרש בעל "הלכות גדולות", אם ראתה חברתה נשחטת בפניה. והוסיף: ומעשה ששחטו כמה בהמות זו בפני זו, ובדקו ומצאו שכולן צמקו. ולא סתם צמקו, אלא התכווצות לעולם, שמתות מחמתה, מרב הפחד והאימה.

וכך פסק השו"ע (י"ד ס' לו סעיף י"ד): "צמקה כולה, אם מחמת בני אדם שהפחידוה כגון ששחטו אחרת לפניו וכיוצא בזה, טריפה; ואם בידי שמים, כגון שפחדה מקול רעם או ראתה זיקים וכיוצא בזה, או מפחד שאר בריות כגון מקול שאגת אריה וכיוצא בזה, כשרה".

והוסיף בסעיף טו: "כיצד בודקין אותה (אם הדבר ספק מאיזה דבר בא לה) (דעת הר"ן), מושיבין את הריאה במים מעת לעת; אם היה זמן הקור, מושיבים אותה במים פושרים ובכלי שאין המים מתמצין מגבו ונוזלים, כדי שלא יצוננו במהרה; ואם היה זמן החום, מושיבין אותה במים צוננים בכלי שהמים מתמצין מגבו כדי שישארו קרים, אם חזרה לברייתה הרי זה בידי שמים או בידי הבריות, ומותרת; ואם לא, חזרה בידי אדם היא, וטריפה".

ולכן כתב הבן איש חי (שנה שניה פרשת תזריע סעיף טו): "כל עוף ובהמה, אם ישחטו אחרת לפניו תצטמק ריאה שלה מחמת הפחד, וק"ל ריאה שצמקה כולה ואפילו רובה, אם מחמת בני אדם שהפחידוה, כגון ששחטו אחרת לפניו וכיוצא בזה, ה"ז טריפה. ועל כן בעיר גדולה שבאים בני אדם הרבה בבת אחת ובידם תרנגולים, והשוחט שוחט לפנייהם תרנגולים, לא אריך למעבד הכי לעמוד אצל השוחט ששוחט, והם אוחזים תרנגולים חיים בידם, ויש בזה חשש צמוק הריאה, וגם צער בע"ח, אלא צריך שיתרחקו מעט מאצל השוחט, באופן שלא יראו התרנגולים שבידם השחיטה".

ויש להבין מדוע הריאה שנצטמקה בכח עליון חוזרת לאיתנה ומכח של בני אדם אינה חוזרת לאיתנה?

ונראה לומר הסוד שבדבר, בהמה מבינה כי כל בואה לעולם אינו אלא בשביל לתקן, וכאשר היא רואה פגיעה מלמעלה היא אינה נלחצת מכך, כי אם משמים החליטו – הרי שזה התיקון שלה, ואין לה ממה לחשוש. אולם יש התערבות של בני אדם, כאן החשש הוא גדול, הבהמה איננה יודעת את כוונותיו של השוחט ואת מעשיו, ולכן היא חוששת שמא לא תבוא לתיקונה והפחד הוא כל כך גדול עד שאין הריאה חוזרת לקדמותה.

ובזה נבין המעשה עם רבינו הקדוש כמובא בבא מציעא (פה). דרבי - על ידי מעשה באו ועל ידי מעשה הלכו. על ידי מעשה באו מאי היא? דההוא עגלא דהוה קא ממטו ליה לשחיטה, אזל תליא לרישיה בכנפיה דרבי, וקא בכי. אמר ליה: זיל, לכך נוצרת. אמרי: הואיל ולא קא מרחם - ליתו עליה יסורין וכו'.

ולכאורה וכי העגל לא ידע שהוא נוצר לשחיטה ומה חידש לו רבינו הקדוש? אלא העגל ודאי ידע שהוא נוצר לשחיטה אבל היה לו חשש גדול מה כוונותיו של השוחט, אם עושה כן לשם שמים, וממילא יבוא לידי תיקונו או לא.

ובזה נבוא ונתרץ קושיה עצומה: בבית המקדש היו שוחטים לעיני בהמות אחרות שעדיין לא נשחטו, ללא שום כיסוי עיני הבהמה או הפנייתה בכיוון אחר, כמבואר במשנה ביומא (מא): נאמר: "קשר לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח, והעמידו כנגד בית שילוחו, ולנשחט כנגד בית שחיטתו".

ובגמרא: "איבעיא להו: ולנשחט אקשירה קאי או אהעמדה קאי? תא שמע, דתני רב יוסף: קשר לשון של זהורית בראש שעיר המשתלח והעמידו כנגד בית שילוחו, ולנשחט כנגד בית שחיטתו שלא יתערב זה בזה, ולא יתערב באחרים. אי אמרת בשלמא אקשירה קאי – שפיר, אלא אי אמרת אהעמדה קאי – נהי דבחבריה לא מיערב, דהאי קטיר ביה והאי לא קטיר ביה – באחריני מיהת מיערב! אלא לאו שמע מינה – אקשירה קאי, שמע מינה".

היינו, הגמרא שאלה שבמשתלח מצוינות במשנה שתי פעולות: קשירת לשון של זהורית והעמדה כנגד בית שילוחו ולגבי שעיר הנשחט שדמו מובא לקה"ק כתוב רק פעולה אחת 'כנגד בית שחיטתו'. וא"כ האם הכוונה לקשירת לשון של זהורית בצואר במקום שחיטה או להעמדה מול מקום שחיטתו. ואם אסור שהשעיר יראה בשחיטת בהמות אחרות איך שאלה הגמרא אם מעמידים אותו כנגד בית שחיטתו, הלא הפר עדיין לא נשחט ובהמשך המשנה כהן גדול מתודה על הפר, ובמשנה הבאה מספר ששוחט את הפר ומקבל דמו וכו'. כך שלכאורה לגמרא לא היה קשה שיראה בשחיטת הפר.

ועוד, הלא היו שוחטים בהמות לאין מספר בבית המטבחים כגון כששחטו קרבן פסח והיו אלפי קרבנות יחדיו בעזרה, וכי הלבישו לכל טלה או גדי כיסוי על עיניו שלא יראה בשחיטת חברו?

אולם לפי דרכינו יש לומר, כי הבהמה בבית המקדש ידעה שבשחיטה זו של חברתה היא באה לידי תיקונה, ולכן אף שהריאה הצטמקה הדרא בריא, וחוזרת לעצמה ולכן אינה טריפה.